

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1045

Hac Kitapları Serisi: 18

Bilinmeyen Yönleriyle
Hac Yolculukları Tarihi
(Savaşlar, Salgınlar ve Yağmalar)

Dr. Mehmet Nur AKDOĞAN

Editör
Doç. Dr. Mahmut DEMİR

Tashih
Sıddık YURTSEVER

ISBN: 978-975-95480-8-7

1. Baskı, Mart 2022, Ankara, 4.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 24.03.2022 tarih
ve 167 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eser Diyanet İşleri Başkanlığı Hac ve Umre Hizmetleri
Genel Müdürlüğü'nün katkılarıyla yayına hazırlanmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI:

Ostim OSB Mahallesi 1256 Caddesi

No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	XI
TAKDİM	XIII
ÖN SÖZ	XV

Giriş

Kâbe ve Haccın Tarihi	01
1. Yeryüzünün İlk Mâbedi: Kâbe	02
2. Hz. Peygamber'den Önce Hac	07
3. Hz. Peygamber'in Haccı	09
4. Raşid Halifeler Döneminde Hac	11
5. Hac Güzergâhları	15

Birinci Bölüm

Emevîler Dönemi (661-750)	25
1. İç Karışıklık (Abdullah b. Zübeyr Meselesi)	27
2. Hastalık (Cârif Tâunu)	32
3. Sel (Cuhâf Seli)	35

İkinci Bölüm

Abbâsîler Dönemi (750-1258)	39
1. İç Karışıklıklar	43
1.1. Nefsüzzekiyye Ayaklanması	43
1.2. İsmâil b. Yûsuf	46
2. Karmatîler	48
2.1. Karmatî İsyanları	49
2.2. 311-316 (923/924-929) Yılları Karmatî Saldırıları	51
2.3. 317/930 Yılında Karmatîlerin Kâbe Baskını	55
2.4. 317/930 Yılından Sonraki Gelişmeler	59
3. Bedevîler	65
4. Moğollar	78

5. Hastalıklar ve Kuraklık	85
5.1. Mâşerî (المأشري)/Mâşerâ (المأشرا) Hastalığı	85
5.2. Şîrâz Vebâsı	87
5.3. Cezîre Bölgesinde Görülen Vebâ	88
5.4. Susuzluk	89
6. Haçlılar	90
7. Hıristiyan Saldırıları, Korsanlar ve Bedevîler	102
7.1. Endülüs	103
7.2. Mağrib	117
8. Muhtelif Sebepler	122
Üçüncü Bölüm	
Memlûkler Dönemi (1261–1517)	125
1. İlhanlılar	130
2. Timurlular	144
3. Doğal Âfetler	155
Dördüncü Bölüm	
Osmanlılar Dönemi (1517–1923)	157
1. Urbân Saldırıları	159
2. Vehhâbîler ile Mekke Şerifleri Arasındaki Çekişmeler	167
3. Hindistan Sahillerindeki Portekizliler ve Korsanlar	177
4. Safevî Devleti ve Rus Çarlığı'nın Orta Asya Hacılarını Engellemeleri	186
5. Salgın Hastalıklar	200
5.1. 1246/1831 Yılı Kolera Salgını	204
5.2. 1282/1865 Yılı Kolera Salgını	206
5.3. 1310/1893 Yılı Kolera Salgını	208

Beşinci Bölüm

Suûd Hanedanlığı Dönemi (1924-) 215

1. Sosyal ve Siyasî Sebepler 218

1.1. Türkiye 218

1.2. İran 225

1.3. Yemen 228

2. Salgın Hastalıklar 228

2.1. Ebola 229

2.2. Domuz Gribi 230

2.3. Covid-19 231

Sonuç 233

Kaynakça 245

Dizin 269

Ekler 277

I. HARİTALAR 278

II. ARŞİV BELGELERİ 284

III. RESİMLER 292

IV. HAC YOLCULUKLARINI ENGELLEYEN
VAKALAR TABLOSU 303

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
b.	: bin (oğlu)
b.y.	: basım yeri yok
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bt.	: bint (kızı)
C.	: Cilt
C.HR.	: Cevdet Tasnifi Hariciye Kataloğu
çev.	: çeviren
DH.MKT	: Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
dn.	: dipnot
ed.	: editör
h.	: Hicrî
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi
haz.	: Hazırlayan
HRT.h	: Haritalar
Hz.	: Hazreti
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversite İlahiyat Fakültesi Vakfı
İRAN	: İran Araştırmaları Merkezi
İSAR	: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladî
Mad.	: Maddesi
MHM.d	: Mühimme Defterleri
Nşr.	: Neşreden
OTAM	: Ankara Üniv. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uy. Merkezi
ö.	: ölümü, ölüm tarihi
RTEÜİFD	: Recep Tayyip Erdoğan Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
SABİM	: Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
y.y.	: yayıncı yok

TAKDİM

Allah-kul ilişkisi bağlamında ibadetlerin her birinin inananların hayatında tartışılmaz bir yeri vardır. Her bir ibadet, insanın yaratana ve diğer insanlar ile olan ilişkisinde farklı bir anlam taşımaktadır. Kadim bir ibadet olan hac da gerek Allah-kul ilişkisi, gerekse insanların birbirleri ile olan ilişkileri açısından müminlerin manevi dünyasında derin izler bırakması, iman kardeşliğini ve dinî kimliği pekiştirmesi açısından en önemli ibadetlerdendir. Hac, maddi ve manevi zenginlikleri içinde barındıran çok yönlü bir ibadettir. İslam'ın beş temel esasından birisi olan hac, özel bir zamanda ve mekânda gerçekleşmesiyle, yapılışındaki birtakım zorluklar sebebiyle diğer ibadetlerden ayrılmaktadır. Hac ibadeti aynı zamanda farklı mekânlarda farklı sembollerin ziyaretini içeren ve ömürde belki de sadece bir defa yaşanabilecek birtakım tecrübeleri, duyguları ve heyecanları içinde barındıran müstesna bir ibadettir.

Aynı şekilde hac ibadetinin, ilk bakışta ferdî bir sorumluluk olarak algılanmakla birlikte yerine getiriliş tarzı bakımından evrensel bir özelliği bulunmaktadır. Hac amacıyla kutsal mekânlara yapılan bu ziyaretlerin temelinde, derin

bir itikat, ibadet, tarih ve kültür bilinci bulunmaktadır. Asıl hedef, bu duygu ve bilinci günümüz insanlarına yansıtma ve yaşatmaktır. Aynı zamanda hac her ne kadar maddi bir yolculuk gibi görünse de insanı İslam tarihine, din kardeşlerine ve gerçek manada içsel bir yolculuğa ve hesaplaşmaya da çıkaran kutsal bir yolculuktur.

Hac mevsimi Müslümanlar tarafından her yıl büyük bir heyecan ve iştiyakla beklenmekte ve imkn bulanlar yerine getirmektedir. Ancak 2020, 2021 yıllarında salgın sebebiyle sınırlı sayıda ve Suudi Arabistan'da bulunanlarca hac yapılabilmiştir. Aynı şekilde tarihin çeşitli dönemlerinde gerçekleşen bazı olaylar, Müslümanları bu ibadetten alıkoymuştur.

Elinizdeki eser yaklaşık 1400 yıllık süre zarfında hacci ve hac yolculuklarını engelleyen savaşlar, siyasî mücadeleler, doğal afetler, hastalıklar, yağmalar gibi hususlara temas etmektedir. Bu yönüyle Hz. Peygamber'den günümüze kadar hac yolculuklarının bilinmeyen yönlerine ışık tutan arşiv niteliğinde bir çalışma özelliği taşımaktadır.

Öncelikle yazdığı bu güzide eserle hac ve umre yolculuklarının farklı bir boyutuyla ele alınmasını sağlayan kıymetli yazarımıza ve eserin hazırlık aşamasından yayınlanmasına kadar geçen süreçte emeği bulunan herkese teşekkürü bir borç bilmekteyiz. Eserin Yüce Rabbimizin rızasına uygun ve şuurlu bir hac ibadetinin yapılmasına vesile olmasını Cenb-ı Hak'tan niyaz etmekteyiz.

Hac ve Umre Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

ÖN SÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'adır. Salât ve selâm, Kutlu Elçisi'ne (s.a.s.), onun Ehl-i beytine, ashâbına ve tüm mü'minlere olsun.

Kâbe, inşası Hz. Âdem'e dayanan yeryüzünün ilk binası ve insanlığın ilk mâbedidir. Burası aynı zamanda Hz. İbrâhim ile oğlu İsmâil'in, Yüce Allah'ın emriyle inananlar için temellerini yükselttikleri mukaddes mekândır. Beytullah olarak da anılan bu bina, binlerce yıl boyunca Allah'a iman edenlerin belli bir zaman diliminde ve belirli kurallar çerçevesinde yerine getirdikleri hac ibadetinin merkezidir.

Hac, hiç şüphesiz İslâm'ın en önemli sembollerinden (şeâir) biridir. Hz. İbrâhim'den bu yana, Müslümanlar tarafından her yıl büyük bir heyecan ve iştîyakla yerine getirilmektedir. Ancak tarihin çeşitli dönemlerinde gerçekleşen bazı olaylar, Müslümanları bu ibadetten alıkoymuştur. Savaşlar, siyasî mücadeleler, doğal afetler, hastalıklar, bedevî saldırıları bunlardan öne çıkanlardır.

Elinizdeki bu çalışmada yaklaşık 1400 yıllık süre zarfında hac ve hac yolculuklarını imkânsız kılan hususlara/engellere temas edilmiştir. Konular ele alınırken kronoloji gözetilmiş ve Hicaz'ın hâkimiyetini elinde bulunduran hilâfet ya da yönetim esas alınarak ana bölümler oluşturulmuştur. Çünkü özellikle Abbâsîler döneminde, İslâm âleminin bir kısmında Fâtımîler söz sahibiydi ve hilâfet iddiası taşımaktaydılar. Ancak İslâm dünyasının kâhir ekseriyetinin Abbâsî hilâfetini tanınması ve onun hilâfetini desteklemesi sebebiyle Emevîlerden sonraki bölüm Abbâsîlere ayrılmıştır.

Çalışma, bir giriş ile beş ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Kâbe'nin tarihi, İslâm öncesi Kâbe ve hac, Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler döneminde hac konuları ile İslâm toplumlarının hac ibadeti için kullandıkları güzergâhlara temas edilmiştir. Birinci bölümde Raşid Halifelerden sonra yönetimi ele geçiren Emevîler döneminde hacca engel olan olaylardan bahsedilmiştir. Ancak bu bölüm, hem söz konusu yönetimin süresinin kısalığı hem de hacca engel olayların azlığı nedeniyle görece kısadır. İkinci bölümde Abbâsîler döneminde hac yolculuğunu sekteye uğratan veya olumsuz etkileyen hâdiselere yer verilmiştir. Her ne kadar bazı dönemlerde pasif bir konuma düşse de Abbâsîlerin yaklaşık beş yüz yıl süren yönetimleri esnasında hac yolculuklarını kolaylaştırmak adına büyük hizmetlerde buldukları konusunda hiç şüphe yoktur. Üçüncü bölümde Bağdat'taki Abbâsî hilâfetinin Moğollar tarafından yıkılmasının ardından hilâfeti Mısır'a taşıyıp Abbâsî soyundan gelen ve sadece sembolik bir anlam ifade eden halifeyi destekleyen Memlûkler dönemindeki hac yolculuklarının engelleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, Memlûkler'e son vererek hilâfeti İstanbul'a taşıyan Osmanlıların, Hâdimü'l-Haremeyn eş-Şerîfeyn vasfıyla hac yolculuklarına verdiği büyük değer ve buna

karşılık hac yolcularının bu dönemde karşılaştıkları zorluklara temas edilmiştir. Çalışmanın sonuncu bölümünde ise Osmanlıların Hicaz hâkimiyetinin sona ermesinin akabinde bölgeye hâkim olan Suûd hanedanlığı döneminde hac yolculuklarını etkileyen hususlar işlenmiştir.

Bu çalışmayı önemli kılan husus, son dönemlerde bu konuda yapılmış müstakil bir çalışmanın bulunmamasıdır. Bununla birlikte genellikle kısa bazı bilgilerle iktifa etseler de yıllara göre haccın yapılıp yapılmadığına dair önemli haberleri bir araya getiren Ebu't-Tayyib el-Fâsî'nin (ö. 832/1429) "*Şifâü'l-garâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm*" adlı çalışması, Necmeddin İbn Fehd'in (ö. 885/1480) "*İthâfü'l-verâ bi-ahbâri Ümmi'l-kurâ*" adlı eseri ve Cezîrî'nin (ö. 977/1570) "*ed-Dürerü'l-ferâidü'l-munazzama fi ahbâri'l-hac ve tarîki Mekketel-muazzama*" isimli eseri kıymetli bilgiler içermektedir.

Osmanlıların son yüzyılında görülen salgınların hac ibadetinin ifasına ve hac yolculuklarına etkisi bağlamında Hicaz sıhhiye tabibi Dr. Kâsım İzzeddin tarafından kaleme alınan "*Mekke-i Mükerrerme'de Kolera ve Hıfzıssihha*" adlı eser ile hicrî 1329 ve 1330 yılı hac raporları salgın döneminde Hicaz'da yaşananlara dair orijinal pek çok bilgiyi muhtevidir. Aynı şekilde Gülden Sarıyıldız tarafından kaleme alınan "*Hicaz Karantina Teşkilatı*" adlı eser de Osmanlıların son dönemlerinde müteaddit defalar ortaya çıkan kolera salgınının hacılara etkisi konusunda önemli bilgiler içermektedir. Aynı şekilde Prof. Dr. Mustafa Sabri Küçükbaşçı tarafından kaleme alınan "*Abbâsiler'den Osmanlılar'a Mekke-Medine Tarihi*" ile Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "*Mekke-i Mükerrerme Emirleri*" adlı eserleri de bu çalışmanın hazırlanmasında bizim için başucu kitabı niteliği taşımaktadırlar.

Son olarak, bana bu çalışmayı hazırlama fırsatı verdikleri için Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Prof. Dr. Abdurrahman

Haçkalı'ya, Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürü Remzi Bircan'a ve Hac ve Umre Eğitim Daire Başkanı Esmâ ERTEN'e teşekkürü bir borç bilir, saygılar sunarım. Ayrıca metni okumak suretiyle tashih aşamasında önemli katkıda bulunan kıymetli meslektaşlarım Doç. Dr. Mahmut Demir ve Savaş Özdemir'e minnattarlığımı ifade etmek isterim.

Dr. Mehmet Nur AKDOĞAN

04.12.2021